

De jydskes Falskmøntnere.

Af Dr. phil. Villads Christensen.

I Protokoller og Aktstykker fra Aarene op imod 1780 støder man ofte paa Udtrykket „de jydskes Falskmøntnere“ som en Betegnelse, der dengang var forstaaet af alle. Man vidste, at det drejede sig om et Selskab paa 6—7 Personer, der havde siddet ude paa den jydskes Hede, i Hammerum, Ginding og Vrads Herreder, og drevet den farlige Virksomhed at fremstille falske Bankosedler. Opdagelsen og Paagribelsen af dette Komplot vakte saa meget større Opsigt, som man ikke havde ventet at træffe den Slags Forbrydere just der, mellem almindelige jydskes Bønder; thi ganske vist var der Falskmøntnere nok paa den Tid; men det var i Reglen internationale Forbrydere, fra England, Frankrig og Tyskland, eller dog faglærte Haandværkere fra København og Købstæderne. Og Sagen mod de jydskes Falskmøntnere var ogsaa ved sit hele Forløb og sin Afslutning saa opsigtsvækkende som vel muligt.

At Jyderne ingenlunde manglede det Snille og den Fingerfærdighed, der krævedes til at lave falske Mønter og Pengesedler, fik man senere tilstrækkelig Erfaring for. Den herostratisk berømte Niels Heidenreich var saaledes Jyde, en Degnesøn fra Fovlum ved Viborg, og han havde allerede været straffet for Fabrikation af falske Bankosedler, inden han i 1802 fra Kunstkamme-

ret stjal de historiske Guldhorn og omsmeltede dem til indiske „Pagoder“.¹⁾

Straffebestemmelserne for Falskmøntneri var meget summariske. Efter Danske Lov 6—18—1 og 2 skulde Falskmøntneren straffes paa Ære, Liv og Gods, og den, der hjalp med til at sætte de falske Penge i Omløb, miste sin Haand. Paa den Tid, da Loven blev givet, var der kun Tale om Pengestykker. Men da i Løbet af 18. Aarhundrede Bankosedler kom i Brug, blev de samme Straffebestemmelser gjort anvendelige paa dem, der forfalskede eller efterlavede Bankens Sedler. Mange Mennesker faldt for Fristelsen, men det var dog kun faa af dem, som i den Anledning mistede Livet. Den Fremgangsmaade, man anvendte over for de jydskes Falskmøntnere: at lade dem spille om, hvem af dem der skulde dø, er helt enestaaende og blev ellers aldrig brugt uden for de militæres Rækker.

1. *Forbrydelsen.*

Hovedmanden for de jydskes Falskmøntnere var Bonden Niels Lassegaard fra Hammerum Herred. Han siges ganske vist at have haft en Forgænger og Læremester i en Mand ved Navn Sødring; men hvis denne Sødring overhovedet har eksisteret, var han i hvert Fald forsvundet, da Sagen kom op, og noget Spor af ham blev aldrig fundet.

Lassegaard har utvivlsomt været en begavet Mand. Forhørsdommeren siger om ham, at han i Træskhed ej har mange Lige, hvad der formodentlig kun er et Udtryk for, at det har været svært for Øvrigheden at tage Kampen op imod ham. Og da han senere sad som Livsfange i Rasphuset, giver Konferensraad Koefoed ham

¹⁾ Werlauff: Erindringer om Guldhornstyveriet d. 4. Maj 1802.

det Skudsmaal, at „han har et vittigt Hoved og er meget spekulativ til mange Projekter“. Men sorgløs og uforsigtig maa han have været i Udøvelsen af sit farlige Haandværk, at dømme efter den Maade, hvorpaa Sagen første Gang blev opdaget.

Det var Birkedommeren i Herningholms Birk *C h r i s t i a n L ü s t e r*, som først henlede Øvrighedens Opmærksomhed paa Lassegaard. Han var ikke just den bedste Kilde at øse af. I Kancelliet, hvor man synes helt vel at have kendt Lüster, fik han det Skudsmaal, at han „er bekendt intet at du“. At han drak mer, end han kunde taale, vil vi træffe et Eksempel paa; og desuden var han, paa den Tid Anmeldelsen fandt Sted, suspenderet fra sit Embede. Dette skyldtes dog ikke noget kriminelt Forhold, men kun den Omstændighed, at han ikke efter Amtmandens Ordre havde villet vige sit Sæde i en Sag, hvori han ansaas for inhabil til at dømme. Efter at have været suspenderet i et Par Aar blev han igen i 1774 indsat i Embedet. Han maa have været ugift, thi han førte ikke selv Husholdning, men logerede hos en Mand ved Navn Peder Ringstrup.

Mens han var ude af Embede, kan han have benyttet sin Fritid til at spore efter Falskmøntnerne — om hvilke formodentlig et og andet Rygte har været i Omløb — og derved forbedre sine Udsigter paa højere Steder. Selv fremstiller han det dog saaledes, at det var ved et rent Tilfælde, hans Mistanke blev vakt.

En Dag i Efteraaret 1773, skriver han, kom han ind i Lassegaards Hus paa en Tid, da Manden ikke var hjemme. Han traf Lassegaards Moder og bad hende om at laane Papir og Blæk, da han skulde skrive noget. Fuldstændig umistænksom leverede Konen ham Papir og bad ham gaa ind i den saakaldte Østrestue, hvor der stod Blæk i Vinduet. Da han kom derind, forefandt han

hele tre Blækhorn. Han dyppede en Pen i det ene og begyndte at skrive; men Blækket forekom ham da noget forunderligt, eftersom hvert Bogstav blev, som om det var trykt. Han forsøgte derpaa Blækket i de andre Blækhorn, men fandt ogsaa dette noget besynderligt, og hver Slags Blæk havde sin egen, fra de andre forskellig Kule. Han gik da op og ned ad Gulvet og saa sig om i Stuen, og da blev han et Skab var, hvis Dør stod aaben. Han undersøgte Skabet og fandt paa en Hylde en 100 Rigsdalersseddel, en 50 Rigsdalersseddel og to 10 Rigsdalersedler, hvilke han straks saa var falske, da der intet Stempel var paa dem. Endvidere laa sammesteds et Stykke Papir, hvorpaa var ridset med Blyant Begyndelsen til en 10 Rd. Seddel, to andre Papirer, hvorpaa der i hvert Hjørne stod udtrykt C 7 med Krone over, og endelig nok et Stykke Papir, hvorpaa stod skrevet „Kiøbenhavns Banco“, hvert Bogstav adskilt fra de andre, samt nogle af Bankdirektørernes Navne. Mens han var i Færd med denne Undersøgelse, kom en Mand ved Navn Nikolai Busch ind i Stuen. Han sagde til Lüster, at han skulde lade disse Papirer ligge; men derpaa gik Busch ud igen, og Lüster tog da alle Papirerne til sig og forlod Stuen. Dagen efter gik han til den konstituerede Birkedommer for at anmelde Sagen for ham; men da han ikke traf ham hjemme, nøjedes han med at vise Sedlerne til Skriverkarlen Opitius, Degnen Linderod og sin Vært Peder Bringstrup. Sedlerne beholdt han hjemme i sit Chatol og gjorde ikke senere noget Forsøg paa at faa Birkedommeren i Tale. Men nogle Dage senere kom Nikolai Busch og Niels Lassegaard en Aften til Bringstrups Hus, og under Paaskud af, at det var ondt Vejr, bad de om der at faa Nattely, hvilket ogsaa blev dem akkorderet. De fik Lüsters Seng at ligge i, og inden de tog bort den næste Morgen, havde de op-

lukket Lüsters Chatol, der stod i det samme Kammer som Sengen, og deraf udtaget de falske Sedler samt et Par Rageknive og nogle Baand, der laa mellem Sedlerne. Lüster red selv over til Busch for at faa Oplysning herom, og langt om længe tilstod Busch, at han havde været Lassegaard behjælpelig med at faa fat paa Sedlerne for at redde ham, ligesom han ogsaa tilbageleverede ham Baandene og Rageknivene. Lüster talte ogsaa ved samme Lejlighed med Busches Søster Gertrud, der tilstod, at hun godt vidste, Sedlerne var falske, og kendte Maaden, hvorpaa Lassegaard lavede dem. Selve de falske Sedler høres der ikke mere om; men Opitius, Linderod og Peder Ringstrup bekræftede senere, at Lüster havde vist dem nogle saadanne Papirer og sagt, at han havde fundet dem hos Lassegaard.

Skønt Lüster senere aflagde Ed paa denne Forklaring, lider den dog af mange Usandsynligheder, og da den kom frem paa højere Steder, blev den ogsaa modtaget med Mistro. Slutningen af Historien lyder noget sandsynligere i den Fremstilling, som Lassegaard og Busch gav af den. De var ganske rigtig gaaet over til Lüster en Aften for at faa Sedlerne tilbage. Lüster var ikke tilbøjelig til at udlevere dem, men han holdt sig ikke for god til at sidde og drikke med de to Falskmøntnere, og da han var bleven fuld og var faldet i Søvn, havde de taget Nøglen til Chatollet op af hans Bukselomme og taget Sedlerne ud og brændt dem.

Dette foregik i Efteraaret 1773, men først i Sommeren 1774 gjorde Øvrigheden noget Skridt til at standse Falskmøntnernes Virksomhed. Amtmand C. F. Hansen i Ringkøbing var af Lüster bleven underrettet om det forefaldne og havde derpaa ved private Spioner søgt at skaffe sig mere Underretning. Han havde derved faaet den Formodning bestyrket, at Lassegaard virkelig fabri-

kerede Bankosedler i anselig Mængde, at han var i Besiddelse af særlige Blystempler til dette Øjemed, og at han havde indrettet et helt Værksted i en Stue i Enden af sit Fæhus, hvor han kunde arbejde i Enrum. Han havde ogsaa adskillige Medvidere, deriblandt en Landsoldat Jens Bierg, der foretog hyppige Rejser til Holsten og til Markederne for at afsætte Sedlerne. Amtmanden turde dog ikke foretage sig noget mod Lassegaard uden højere Ordre og skrev derfor til Medlem af Geheimestatsraadet Grev Otto Thott om at udvirke en kongelig Resolution i denne Sag. „Vel er jeg fast ganske overbevist om, at det sig saalunde forholder; men jeg tør dog ej vove at attackere dem; og da jeg for at erholde den Kundskab, jeg har, haver maattet anfortro Undersøgelsen til andre, saa, skønt jeg med Forsigtighed har valgt Kommissionærer, er jeg dog bange, at et Ord om min Undersøgelse skal røbes . . . Jeg tror sikkert at kunne attrappere hele Fabrikken, naar Omstændighederne kunde tillade, at mig en Ordre at undersøge saadan en Sag kunde vorde tillagt“.

Otto Thott saa Sagen i det samme Lys som Amtmanden og sørgede for, at denne, under 5. Maj 1774, fik Ordre til at gribe ind „dog i al Stilhed og med al mulig Forsigtighed.“

Amtmand Hansen lagde da ogsaa en snedig Plan. Under Foregivende af at søge efter ulovlige Brændevinsredskaber vilde han pludselig kaste sig over Lassegaards Hus og da, som han haabede, fange alle de skyldige og attrapere hele Fabrikken. Men det blev en Skuffelse. Ganske vist fandt han det ulovlige Brændevinstøj — det kunde paa den Tid findes i hver anden Gaard i Jylland —, men af Seddelfabrikken fandtes intet Spor. I Kammeret ved Fæhuset var der en Ovn og en Skorsten, men ellers intet, som kunde bestyrke

Mistanken, undtagen „en Maskine, som ej alt for vel kan bruges til at afpresse et Stempel med“. Lassegaard kaldte denne Maskine for en Sandskrue og berettede, at den brugtes til at støbe i. Af de medskyldige traf Amtmanden ingen; baade Landsoldaten Jens Bierg og to andre, som han eftersøgte, havde fjernet sig før hans Ankomst, og ingen vidste, hvor de var bleven af. Alt tydede, efter Amtmandens Skøn, paa, at ogsaa Lassegaard havde været paa Spring til at følge de andre; og da han var fuldkommen overbevist om, at hans Mistanke var begrundet, dristede han sig til at arrestere Lassegaard.

Meddelelsen om dette Skridt blev temmelig unaadigt optaget i Kancelliet. Man kan, om man vil, søge Grunden hertil i en vis Rivalitet mellem de forskellige Regeringskollegier. Thi Kancelliherrerne lagde ikke Skjul paa, at de fandt det ukorrekt af Amtmanden, at han havde henvendt sig til Grev Otto Thott og ikke til dem, og de fremhævede med en vis Bitterhed, at den kongelige Ordre ikke var paraferet af andre end af Greven. Men man kan jo ogsaa tro paa den Bevæggrund, som Kancelliet selv angiver, nemlig, at en Beskyldning for Falskmøntneri, der jo drejede sig om Ære, Liv og Gods, var „en saa betydelig Aktion“, at man maatte være meget varsom med at rejse den. Og desuden maatte man befrygte at faa Ubehageligheder bagefter, hvis Anklagen ikke kunde bevises, og Lassegaard da vilde drage Øvrigheden til Regnskab.

I hvert Fald ser vi nu det Særsyn, at Kancelliet ret kraftigt stillede sig paa Falskmøntnerens Side. Kancelliet beklagede i en Indstilling til Kongen, „at det alt var kommen saa vidt, at Lassegaard var arresteret, uden at dertil, efter det hidtil oplyste, havdes nogen tilstrækkelig Grund.“ Lüsters Anmeldelse var ganske ufuldstændig,

og Amtmanden maatte nu anstrenge sig for at faa fat paa nogle af de falske Bankosedler, som sagdes at stamme fra Lassegaard. Hvis dette ikke lykkedes ham, skulde han straks løslade Lassegaard. — Denne Indstilling fik kgl. Approbation, og en Skrivelse til Amtmand Hansen afgik i Overensstemmelse hermed.

Hansen anstrengte sig det han kunde, men han havde ikke Heldet med sig, og det lykkedes ham ikke at faa fat paa nogen af de falske Bankosedler. Som Undskyldning herfor anfører han, at Lassegaard havde været saa forsigtig kun at sætte Sedlerne i Omløb paa Markederne i Holsten, hvor han købte alle Slags Varer for dem, snart Sølvarer, snart Salt eller andet, hvilket han saa smuglede ind i Nørrejylland og afsatte der. Men heller ikke af saadanne Kontrebandevarer var det lykkedes Amtmanden at finde noget Spor. Hans sidste Haab havde været et Rygte om, at Lassegaard ved Juletider sidst havde maattet tage en eller flere falske Sedler tilbage, som han havde villet indbetale i Borreschmidts Bo i Viborg. Men heller ikke dette Spor førte til noget.

Skønt Hansen altsaa maa indberette alle disse Uheld til Kancelliet, vil han dog ikke løslade Arrestanten. Han skriver, at han stadig føler sig overbevist om Lassegaards Skyld, og i hvert Fald havde man jo det ulovlige Brændevinstøj at holde ham fast paa. Men nu vil Kancelliet ikke høre mere Snak. Det fastholder, at der intet Grundlag findes for Arrestationen uden Lüsters Forklaring, „hvilken er kuns lidet sammenhængende,“ og bruger ved den Lejlighed Ytringen om, at Lüster selv er en Mand, der ikke duer til noget. Kancelliet ser ikke, der er andet at gøre end „paa en Slags Maade at komme ud af denne Sag,“ og det foreslaar derfor at give Hansen bestemt Ordre til at løslade Lassegaard samt yderligere tilkendegive denne, at den udstandne Arrest kan anses

for tilstrækkelig Straf for den ulovlige Omgang med Brændevinstøjet. En saadan Ordre blev da ogsaa udfærdiget i August 1774, og den nidkære Amtmand maa saa endelig besegle sit Nederlag ved at slippe Lassegaard løs.

Falskmøntnerne hoverede. Naar selve Lassegaard slap fri, var der ingen Fare for de øvrige; Virksomheden blev altsaa fortsat, og Nikolai Busch fortalte „med megen Fornøjelse,“ hvorledes han havde faaet en falsk Seddel afsat til selve Fogden Lindberg, som dog ellers pralede af, at han forstod at bedømme Sedler. Og lidt senere fik Komplottet en værdifuld Tilvækst i en ung og dygtig Mand ved Navn Hans Peter Schmidt.

Schmidt var oplært ved Pennen og skrev en meget smuk Haandskrift. Han havde haft Plads som Skriverkarl eller Kontorist hos en Sagfører Gierulf; men i December 1774 mistede han denne Stilling og stod nu uden Midler til at skaffe sig det nødtørftige. Han var dengang kun 23 Aar, og han blev et let Bytte for Falskmøntnerne, da Tilfældet førte ham sammen med dem.

Det var lykkedes ham at faa Logis hos en Værtshusholder Søren Thygesen, der var gift med en Søster til Nikolai Busch i Hestlund. Busch gjorde Bekendtskab med den unge Mand ved Juletid 1774 og opdagede snart, at han kunde de bruge. Han betroede derfor Schmidt, at han kunde gøre falske Bankosedler, saa gode, at de ikke kunde skelnes fra ægte; men han var begyndt at ryste paa Haanden, saa han ikke ret vel kunde skrive Navnene efter. Schmidt skrev derimod en fast Haand, saa han maatte let kunne gøre det, og de fornødne Stempler til at trykke Kongens Chifre og Vaaben med havde Busch hjemme. Hvis Schmidt vilde flytte ud til ham i Hestlund, skulde han faa gratis Ophold i hans Hus, og saa kunde de jo tale om det. Schmidt gik

ind paa Forslaget og flyttede til Hestlund i Bording Sogn.

Det blev dog ikke til noget med Virksomheden, førend Lassegaard selv kom over til Hestlund og gav Schmidt et Kursus i Fremgangsmaaden. De to Fagmænd talte interesseret om alle Enkeltheder. Det værste var, sagde Schmidt, at fremstille det saakaldte blinde i Papiret (Vandmærket); men Lassegaard viste ham, hvorledes det kunde gøres, nemlig ved at fugte Papiret og opskrabe et Par Linier i det, hvilket han havde set Sødring gøre. Schmidt, som allerede havde lært en Del, tilføjede, at det var godt nok; men naar Papiret var bleven tørt, skulde det overstryges med kogt kold Stivelse. Dernæst spurgte han, hvorledes Blækket skulde tilberedes, og Lassegaard svarede, at det kunde fremstilles af Kønrog og Gummivand. Forøvrigt var Fremgangsmaaden at lægge det præparerede Papir oven paa den gode Seddel, holde dem begge op mod en Vinduesrude og med en Blyant aftegne alt, hvad der skulde staa paa Sedlen. Dette blev saa trukket op med Blæk. For at undgaa at tegne mod en Vinduesrude gjorde de en Gang et Forsøg med at stille et Lys i en Tønde og prøve paa at aftegne en Bankoseddel over Lyset; men det vilde ikke lykkes. Endelig skulde saa Sedlerne stemples, og dertil havde Lassegaard selv forfærdiget et Sæt Stempler, hvilke var betroet til Opbevaring hos Busches Søster Gertrud. Efter saaledes at være instrueret forfærdigede Schmidt en Del 10 Rd. Sedler, som blev helt gode, og han og Busch aftalte derpaa, at de to alene skulde dele Udbyttet af Virksomheden. Lassegaard blev ikke nævnt, saa det kunde se ud, som om de vilde snyde ham for hans Andel; og muligvis har han selv haft en Formodning herom, thi en Dag kom han pludselig til Hestlund, forlangte Stemplerne af Gertrud Busch og tog

dem med sig under Paaskud af, at de skulde repareres. Stemplerne kom ikke siden tilbage, og Busch og Schmidt maatte altsaa se sig om efter nye Udveje.

En Dag rejste da Busch over til Selvejerbonden Hans Hansen i Hage i Hammer Sogn, en virksom Mand, der drev Hestehandel og kom meget omkring i Landet. Busch kaldte Bonden uden for Gaarden og viste ham to 10 Rd. Sedler, som han sagde var falske og var gjorte af en *Serviteur*, som han havde hjemme i sit Hus. Denne *Serviteur* kunde gøre Sedler, der var bedre end Lassegaards; men han manglede kun een Ting dertil, nemlig Stemplerne, og dem bad han nu Hans Hansen om at skaffe. Desuden kunde Hansen jo let afsætte nogle Sedler for dem, naar han rejste rundt paa Handelen, og det kunde give en god Indtægt til dem alle tre. Busch udfoldede stor Veltalenhed. Han mindede om, at Lassegaard var bleven frifunden, skønt Hans Hansen jo meget godt vidste, han var skyldig, og han fortalte Historien om Fogden Lindberg, der var bleven narret med en af de falske Sedler. Og Enden blev da, at Selvejerbonden lod sig overtale til at træde ind i Falskmøntneres Komplot.

Først gjaldt det om at skaffe Stemplerne. Hans Hansen forhørte sig desangaaende hos forskellige omrejssende Jøder; men da dette ikke førte til noget, henvendte han sig til sin Nabo og fortrolige Ven Gaardmand Peder Børgesen, der havde en Broder, som var Gørtler, og selv forstod noget af denne Profession. Efter forskellige Underhandlinger gik Peder Børgesen ind paa at lave Stemplerne mod en kontant Betaling af 100 Rdlr. i falske Sedler, og Hans Hansen betingede sig en lignende Dusør for sin Umage. Ved Snapstingstider 1775 var Stemplerne færdige; de var af Jern og viste sig meget brugbare, og nu gik det rask med Fabrikationen

i Hestlund. Men atter denne Gang viste det sig, at Busch vilde snyde sine Kammerater. Schmidt beklagede sig over, at han ikke fik andet for sin Ulejlighed end Kost og Logis i Busches Hus, og Hans Hansen, som afsatte de fleste af de falske Sedler, maatte bestandig give Busch gode Sedler i Stedet, saa han selv ingen Fordel havde deraf. De var desuden altid noget bange for Busch, „der var en dumdrstig og uforsigtig Mand, især naar han fik noget i Hovedet“. Og helt utaaelige for Schmidt blev Forholdene, da Busch fra Snapstinget i Viborg havde bragt en Kæreste med sig hjem, som han siden beholdt hos sig i Huset. Schmidt og Hansen besluttede da at trække sig ud af Forbindelsen med Busch og fortsætte Forretningen paa egen Haand. Under Paa-skud af at ville aflægge et kortere Besøg hos Hansen, rejste Schmidt ved Sct. Hansdagstider 1775 over til Hage; men han blev der med det samme, og Jernstemp-lerne og alt det øvrige, han brugte til Fabrikationen, havde han taget med sig. I Hans Hansens Hus blev nu Virksomheden fortsat. Det var som hidtil kun 10 Rdlr. Sedler, de lavede; thi de havde ingen større Sedler haft at bruge til Model. Men paa en Rejse, som Schmidt og Hansen gjorde til Aabenraa, lykkedes det dem at til-veksle sig en 50 Rdlr. Seddel, og nu kom der Liv i For-retningen. Allerede i Juli Maaned kunde de, forsynet med 4 nye falske 50 Rdlr. Sedler, rejse til Varde, hvor Schmidt afsatte den ene og Hansen de andre tre. Køb-mand Hans Øllgaard i Varde modtog to af dem. Den ene fik han atter afsat; men den anden var endnu i hans Besiddelse, da Sagen kom op, og han fik den da omvekslet med en ægte 50 Rdlr. Seddel fra Banken i København.

Efter Hjemkomsten fra denne vellykkede Rejse blev Peder Børgesen draget med ind i Komplottet. Han be-

troede dem, at siden han havde lavet de falske Stempler til dem efter Hans Hansens Opfordring, havde han selv fusket videre i Faget. Han havde ogsaa lavet et Par Stempler til eget Brug samt en Kobberplade til at trykke 1 Rdlr. Sedler med. Men alle hans Aftryk var „mislyngede“, dels fordi han ikke ret forstod at smøre Pladen, og dels fordi han forgæves havde søgt at eftergøre de blinde Bogstaver i Papiret. Han havde haft til Hensigt at gøre en Rejse til Rendsborg for der at lære Kunsten, men nu slap han jo lettere til det, da det viste sig, at Schmidt baade kunde og vilde give ham den fornødne Undervisning. De tre, Schmidt, Hansen og Børgesen, indgik da et nyt Kompagniskab, om at arbejde i Fællesskab og dele Udbyttet lige, og nu blev der arbejdet flittigt i Hage. I Løbet af August Maaned 1775 blev omtrent en Snes 50 Rdlr. Sedler gjort færdige. Arbejdet fordeltes saaledes, at Schmidt skrev Navnene paa Sedlerne, og Børgesen stemplede dem, og da saa alt var i Orden, drog de alle tre ud i Verden for at sætte Sedlerne i Omløb. Deres Plan var at købe Heste for dem i Nørrejylland og derpaa sælge Hestene paa Tønder Marked, som skulde holdes den 4. eller 5. September. Under falske Navne rejste de først til Gjelleruplund, derpaa op ad Lemvig til og saa langs Vestkysten mod Ringkøbing. Schmidt optraadte under Navn Lucas, og med dette Navn betegnes han i de første Forhør. Men de to andre har ikke haft nogen Fornøjelse af deres opdigtede Navne; de har været for godt kendte og omtales lige fra Begyndelsen af som Hans Hansen og Peder Børgesen.

Foreløbig tegnede alt saare vel. I Ulfborg Sogn købte de Heste af Sognepræsten Hr. Janus Schou og af to Gaardejere Christen Christensen Sand og Bertel Andersen Næsgaard. De tre Hestehandlere betalte udeluk-

kende med 50 Rdlr. Sedler og fik hvert Sted Penge tilbage, af Præsten 10 Rdlr., af Sand 28 og af Næsgaard 26 Rdlr. Desuden fik de yderligere vekslet en 50 Rdlr. Seddel, saa de kunde forlade Ulfborg med 114 Rdlr. i god Mønt foruden Hestene. De bedragne fik dog senere baade Heste og Penge tilbage.

I Møborg Sogn fik de ingen Heste købt, men derimod var to Bønder, Anders Christensen og Jens Gammelgaard, skikkelige nok til at veksle tre af deres falske Sedler for dem. Helt uegennyttigt har de dog ikke gjort det; thi de fik hver en Erkendtlighed af 2 Rdlr. for deres Villighed. Denne Omstændighed blev senere fremført imod de to Bønder, da ogsaa de ansøgte om at faa deres Penge tilbage. Men Amtmanden, der havde undersøgt de tre falske Sedler, attesterede, at de var saa vel gjorte, at man ej turde undre sig over, at de som Bønderfolk kunde dermed bedrages.

Alligevel havde de tre Falskmøntnere her vovet sig for langt ud. En saadan Overflod af 50 Rdlr. Sedler var vel ikke almindelig i Jylland paa den Tid, og det maatte være noget paafaldende, at Hestehandlerne altid betalte med de store Sedler og stadig skulde have Penge tilbage. Da de paa Nedrejsen var kommen til Tim Sogn ved Ringkøbing, mærkede de, at der var Mistanke imod dem, og de skiltes derfor ad for at salvare sig hver især. Men ret længe varede det dog ikke, før de alle tre sad under Laas og Lukke.

2. Domfældelsen.

Saa snart Efterretningen om, at Falskmøntnersagen var blusset op igen, naaede København gennem en Skrivelse fra Amtmand Hansen til Bankens Direktion, blev Hof- og Stadsretsassessor Ole R e s t e d i September 1775 sendt til Jylland for at overtage Ledelsen af For-

hørene. Foruden de tre Hestehandlere Børgesen, Hansen og Lucas, der allerede var bleven afhørte ved Ulfborg og Hind Herreders Ting, sikrede han sig straks Lassegaard, Nikolai Busch, dennes Søster Gertrud Busch og P. Børgesens Broder Gørtleren Henrik Børgesen. Det var saaledes ialt 7 Personer, han havde siddende i Arresterne i Lemvig, Holstebro og Ringkøbing. Ogsaa den mystiske Sødring var han ude efter; men som sædvanlig kunde ingen oplyse noget som helst om denne Mands Stilling eller Opholdssted.

Den unge Schmidt, der hurtig maatte opgive at spille Rollen som Hestehandler Lucas, var den første, som gik til Bekendelse. Han havde ikke de andre Forbryderes Haardnakkethed og Durkdrevenhed og fortalte villigt alt, hvad han vidste. Derefter lettede Hans Hansen sin Samvittighed; han berettede om de falske Stempler, han havde skaffet, og om hvorledes han ved Hestehandel havde omsat ialt 6—700 Rdlr. af de hjemmelavede Sedler. Stillingen blev derved uholdbar ogsaa for Peder Børgesen; han tilstod alt og gav selv Anvisning paa, hvor i hans Gaard de forbryderiske Redskaber kunde findes. De laa i en gammel Strømpe, som var skjult under noget Halm. Ved Eftersøgning blev Strømpen fundet. Den indeholdt et Træbræt, overlagt med Messingtraade, som i de fire Hjørner dannede Kongens Chifre med Krone og derimellem Ordene „Kiøbenhavns Bancoseddel“. Endvidere 4 Jernstempler, hvori var udstukket det danske Vaaben af tre Løver med Krone over og to Vildmænd, og 4 Træpinde med indlagte Messingtraadsbogstaver, som havde været brugt til at fremstille det blinde Tryk i Papiret. Endelig en Del Udkast og halvfærdige Sedler. Det eneste, som manglede af Redskaberne var en Kobberplade til at trykke 1 Rdlr. Sedler med; den havde ligget i Peder Børgesens Chatol; men

ved Rygtet om Børgesens Anholdelse havde hans Broder Henrik taget den og brændt den i Essen for derved om muligt at redde den skyldige. Da dette var Henrik Børgesens eneste Forseelse, og han ellers ikke havde været Deltager i Komplottet, blev han snart igen sat paa fri Fod, og to Proprietærer, Iver Bertelsen og Seyer, tilbød Kavtion for hans Tilstedeblivelse. Gertrud Busch tilstod, at hun havde opbevaret de to Lakstempler, som Lassegaard gav hende, hvorimod Nikolai Busch i Begyndelsen nægtede alt. Omsider aflagde han dog en Slags Tilstaaelse, efter at Vægteren Niels i Lemvig og Assessor Rstedes Tjener havde truet ham med Pinsler, hvis han ikke bekendte; men da han senere blev overflyttet fra Lemvig Arrest til Ringkøbing, tog han her Tilstaaelsen tilbage. Det betyder jo i denne Sammenhæng ikke meget, at Byfoged Bremer i Lemvig senere udstedte en Attest om, at hans Tilstaaelse havde været ganske frivillig, og at Assessor Rsted ingen Trusler havde brugt; thi det havde Busch jo heller ikke paastaet. Tilbage var saa Lassegaard, der aldeles intet vilde bekende, men nu som før fastholdt sin Uskyldighed.

Saa langt var Rsted kommen i Begyndelsen af December, og nu mente han ikke at kunne naa videre ved Forhør i Jylland. Han foreslog derfor, at alle Arrestanterne skulde overføres til Stokhuset i København for at forhøres efter den der brugelige Metode, d. v. s. ved Anvendelse af Tortur¹⁾. Samtidig indsendte han til Kancelliet alle Sagens Akter, en mægtig Bunke beskrevet Papir. De gik med en ridende Bi-Post fra Ringkøbing til Ribe; men her nægtede Postmesteren at befordre dem videre med ridende Post, da deres Vægt langt overskred

¹⁾ Den „skarpe Eksamination“ i Stokhuset var bleven afskaffet af Struensee ved Forordning 30. Dec. 1771, men atter indført efter Struensees Fald ved Reskript 29. Okt. 1772.

det, som de ridende Poster var forpligtede til at føre, hvorfor Pakken maatte vente, indtil den kunde blive befordret med den agende Post fra Haderslev. — Denne store Bunke af Forhørsakter har det ikke været muligt at finde i Rigsarkivet. Indholdet kendes, hvad selve Forbrydelsen angaar, tilstrækkeligt fra andre Aktstykker. Men utvivlsomt kunde man i disse første Forhør have fundet en Del Oplysninger om de anklagedes tidligere Liv og Levned, hvilke her havde været paa deres Plads og nu maa savnes¹⁾.

Resteds Indstilling billigedes i København, og ved kgl. Resolution af 4. Jan. 1776 blev der nedsat en Kommission bestaaende af Justitsraad Andreas Pitzler og Assessorerne Ole Rested og Andreas Bang til at fortsætte Arbejdet med de arresterede i Stokhuset „paa den Maade, som med haardnakkede Inkvisiter er befalet.“

¹⁾ Hertil oplyser Tidsskriftets Redaktør Cand. mag. Hans Knudsen efter Kirkebog og Skifteprotokol i Landsarkivet i Viborg følgende: Niels Christensen Lassegaard eller Lassesgaard boede i Grøde i Ikast Sogn, hvor Navnet Lassegaard forekommer hyppigt og langt tilbage i Tiden. Han ejede Jord ved Ikast Kirke og Hartkorn i Svorregaard og underskriver sig i 1774 som boende ved Ikast Kirke. Hans Kone hed Mette Madsdatter. 1776 begravnes Anna Lassegaard i Grøde, 74 Aar gl., formedentlig hans Moder. Efter Lassegaards Arrestation havde hans Svoger Søren Madsen Tvermose i Bjødstrup (Gellerup Sogn) i nogen Tid underholdt hans Kone og Børn; siden flyttede de fra Sted til Sted.

Arkivsekretær S. Nygård meddeler: Nikolaj Busch og Gertrud Katrine Busch var Børn af Herredsfogden i Hammerum Herred Johan Sørensen Busch, der boede i Tovstrup i Snebjerg Sogn og døde 1756. Nikolaj var da 27, Gertrud 22 Aar gammel. — En Anders Sødning nævnes 1765 som Fuldmægtig paa Herningholm. — Klavs Linderoth var Degn i Gellerup og døde der 1799, 68 Aar gl. — Christian Lüster blev gift 1780 i Ikast med Enken Elisabeth Benners og døde i Viborg 1812, 74 Aar gl.

Bankdirektionen stillede 300 Rdlr. til Raadighed til Arrestanternes Overførelse til København. Militæret skulde afgive Vagter under Transporten fra By til By, og hvor intet Militær fandtes, skulde Borgere eller Bønder udtages dertil.

Den 20. Februar kunde Rested indberette, at han lykkelig og vel havde afleveret de 6 Arrestanter i Stokhuset, hvor Kongens Foged, Etatsraad Ortwed, havde givet Tilstaaelse for deres Modtagelse. Til deres Underhold fik Fangerne hver 6 Skilling daglig, hvilken Udgift Banken ligeledes paatog sig at afholde.

Saa begyndte Forhørerne igen i en ny og skrappere Form.

Niels Lassegaard blev den 21. Marts kattet med 27 Slag, uden at nogen Tilstaaelse dog blev ham fravristet. Derpaa blev han kattet med 36 Slag, men vilde stadig intet bekende. Men da Kommissionen den 29. Marts havde bestemt, at han denne Dag skulde kattes med 40 Slag, hvis han ej bekendte, holdt hans Standhaftighed ikke længer ud, og for at slippe afgav han da følgende Forklaring:

For 8 Aar siden, altsaa i 1768, havde en Person ved Navn Sødring leveret ham en forseglet Æske og en liden sammenrullet Pakke med Papir, ligeledes forseglet, uden at sige, hvad de indeholdt. Sødring bad ham blot forvare dem, indtil han kom tilbage, eller ogsaa levere dem til Gertrud Busch. Disse Sager forvarede han i en Kiste; men som 5 å 6 Aar forløb, uden at han hørte noget til Sødring, aabnede han omsider Pakken og Æsken. I den første fandtes Udkast eller Bestik til 10 Rdlr., 50 Rdlr. og 100 Rdlr. Sedler, i Æsken var der Lakstempler til at trykke Kongens Chifre og Vaaben med. Papirerne lod han ligge løse i et Skab, som stod aabent; og da han kort Tid efter savnede dem og fik at vide, at

Birkedommer Lüster havde været i Huset en Dag, da han selv ikke var hjemme, gik han en Aften i Selskab med Nicolai Busch over til Lüster og fik Sedlerne tilbage paa den Maade, som før er omtalt. Æsken med Lakstemplerne leverede han til Gertrud Busch og saa dem siden en Gang hos Schmidt i Hestlund. Men senere krævede han dem tilbage under Paaskud af, at de var fordærvede. Og saa snart han kom hjem med dem, brændte han dem. — Ved fornyet Eksamination fik man ham til at indrømme, at han selv havde lavet Stempellerne, og at han ogsaa havde brugt dem til at lave falske Sedler med. Men allerede et Par Dage efter, den 2. April, fragik han denne Bekendelse, som han erklærede, han kun havde opdigtet for at blive fri for de Pinsler, man havde truet ham med; hans første Forklaringer var sandfærdige, og han selv havde aldrig lavet falske Pengesedler. Da man spurgte ham, hvorledes han da saa omstændelig kunde forklare Fremgangsmaaden, svarede han, at noget havde han lært under Forhørene. ved Konfrontation med de andre Arrestanter, men det meste havde Amtmand Hansen i Ringkøbing forklaret ham, da han var i Forhør hos ham. „Dog erklærede han, at han, for at undgaa nye Pinsler, gerne vilde gentage sine de to sidste Forhørsdage gjorde Bekendelser, og derpaa deklarerede han, at disse Bekendelser var sandfærdige.“ For at komme paa Spor efter, hvad man skulde tro, leverede Kommissionen ham en Stang Lak og bad ham deraf gøre en Prøve til et Stempel. Prøven lykkedes paa en Maade, som synes at have overrasket Lassegaard selv. „Efter at denne Prøve var gjort, erklærede Lassegaard, at han finder en Guds Bestyrelse til frit ud at bekende den rene Sandhed, da, uagtet han maa tilstaa, at det ej var hans Tanke at faa gjort noget Stempel, og at han ej har gjort sig saa megen Umage

hermed, som han tilforn over 16 Gange har gjort, den nu af ham forfærdigede Prøve dog var saa god, at det Par Stempler, han tilforn har gjort, ej var bedre.“ Og derpaa bekendte han rent ud, at han i de sidste 10 Aar stadig havde gjort falske Sedler, dog aldrig mere end højst 3 om Aaret, for at ikke hans Kone, der holdt Bog med hans Kasse, ved at formærke, at han havde mange Penge, skulde fatte Mistanke herom. Af samme Grund havde han kun lavet 10 Rdlr. Sedler; han havde ganske vist gjort de Bestikker til 50 og 100 Rdlr. Sedler, som Lüster tog fra ham; men dette Projekt havde han allerede ladet fare igen, da han frygtede for ved saa store Sedlers Udgivelse at blive røbet.

Da Prøven med Lakstemplerne havde givet et saa godt Resultat, gik Kommissionen videre ad denne Vej og lod nu Lassegaard, under Justitsraad Pitzlers Opsigt, fremstille hele Sedler. De blev ikke gode; men Lassegaard, der nu syntes bestemt paa at føje sine Dommere i alt, undskyldte dette med de daarlige Arbejdsforhold i Stokhuset. Men saa snart Forhørerne var afsluttede og Sagen optaget til Doms, fragik han paany, i et skriftligt Indlæg til Kommissionen, alle sine Bekendelser. Han gentog, at de var ham aftvungne ved Trusler om nye Pinsler, „da han kunde føle paa sig selv af de Prygl, han allerede havde faaet, at han ej var i Stand til at udstaa flere uden at miste sit Helbred.“ Og han gentog sin tidligere Paastand, at hvad han kendte til falske Sedlers Forfærdigelse, havde han lært af den Eksamination, Justitsraad Hansen i Ringkøbing foretog sig med ham. Men Kommissionen tog intet Hensyn til alle disse Fragaelser; den henholdt sig alene til Bekendelserne uden Hensyn til, om de var aftvungne eller frivillige, og dømte Lassegaard til som Falsk-

møntner at have forbrudt Ære, Liv og Gods. Samme Dom blev ogsaa fældet over Schmidt og Børgesen.

Nikolai Busch blev behandlet paa samme summariske Maade som Lassegaard, og efter at han var bleven kattet 3 Gange i Stokhuset, var hans Standhaftighed brudt. Han tilstod, at han var Medvider i Forbrydelserne, og at han navnlig havde virket med til at faa de falske Sedler i Omløb. Kan man tro hans Forklaring, var den unge Schmidt ikke helt ukyndig i Faget, da de to gjorde Bekendtskab ved Juletider 1774. Busch vil paastaa, at Schmidt allerede dengang havde forfærdiget og udgivet 3 falske Rigsdalersedler i Aarhus. Efter Loven skulde Busch dømmes til at miste sin Haand. Men Kommissionen fandt denne Straf for mild — eller den vidste, at den ikke vilde blive eksekveret — og dømte derfor Nikolai Busch til livsvarigt Fæstningsarbejde samt Tab af Ære og Boeslod. Samme Dom blev afsagt over Hans Hansen. Gertrud Busch skulde i Børnehuset paa Livstid og Henrik Børgesen tre Maaneder i Viborg Tugthus.

Denne Kommissionsdom blev afsagt den 11. Decbr. 1776, og straks efter indstævnedes Sagen for Højesteret. Generalfiskal Boll var Aktor; han fremstillede Sagen ganske i Overenstemmelse med Kommissionsdommens Referat og tilføjede intet nyt. Derimod har det adskillig Interesse at se, hvad de anklagedes Defensorer havde at fremføre til deres Forsvar.

Lassegaards Defensor var den berømte Jurist *C h r i s t i a n C o l b i ø r n s e n*, der allerede dengang — kun 28 Aar gammel — var bekendt for sin Skarphed i Tanken og sin slagfærdige Veltalenhed. Han kæmpede ogsaa her dristigt, skønt uden Held, for den Mand, hvis Liv og Velfærd var betroet i hans Hænder.

Hovedbeviset mod Lassegaard var, sagde han, Birke-

dommer Lüsters Angivelse. Men denne i sig selv ganske usandsynlige Historie — om falske Bankosedler, der var henlagte i et aabent Skab — kunde man ikke fæste mindste Tillid til. Lüsters egen moralske Karakter var alt andet end tillidvækkende; thi den, der „efter egen Tilstaaelse er i Stand til at begaa den Nedrighed at praktisere Bankosedler af en anden Mands Skab, er ogsaa i Stand til at aflægge en falsk Ed“. De Sedler, Lüster havde vist Opitius, Ringstrup og Linderod, kunde han meget vel selv have gjort. Forøvrigt var han jo, paa den Tid Anmeldelserne fandt Sted, „for sin slette Opførsels Skyld“ suspenderet fra sit Embede. Og hans Erklæring var jo ogsaa allerede een Gang bleven underkendt, idet den havde været fremlagt under den første Sag mod Lassegaard i 1774, som endte med, at en kongelig Resolution fastslog, at der ikke var tilstrækkelig Formodning til at anlægge Sag mod Lassegaard. Og naar Lüsters Beretning saaledes maatte afvises, var der ikke noget som helst at dømme Lassegaard paa. De Bekendelser, han selv havde aflagt, var saa øjensynlig aftvunget ham ved Pinsler og Trusler, at de intet betød, og han havde jo ogsaa tilbagekaldt dem, „saa snart han kom i sin Frelse, som var da Stokhusforhøret var bleven sluttet.“ Den 10 Rdl. Seddel, han havde lavet i Stokhuset, var saa slet gjort, at den snarere vidnede for end imod ham; og foruden den var der ikke fundet eller fremlagt en eneste falsk Seddel, som Lassegaard skulde have lavet. De andre Arrestanters Vidnesbyrd imod ham var ustadige og lidet sandsynlige; „thi hvad skulde vel bevæge Lassegaard til at risikere at undervise Schmidt i at gøre falske Bankosedler, naar han selv ingen Fordel deraf kunde nyde“. — Colbiørnsen nedlagde derfor Paastand paa, at Lassegaard blev aldeles frifunden.

Som Forsvarer for Schmidt, Børgesen og Hansen mødte Prokurator Schönheyder. Han gjorde intet Forsøg paa at undskylde de to Gaardmænd, men indstillede dem blot til Kongens Naade. Derimod havde han Medfølelse med Schmidt og søgte at redde ham fra Døden. Han fremhævede hans Ungdom, hans ulykkelige Stilling, da han havde mistet sin Tjeneste, den Fristelse for ham, der laa i, at han skrev en saa smuk Haandskrift, den Forførelse han havde været Genstand for fra de ældre Falskmøntneres Side, og endelig hans Villighed til straks at bekende alt. Schönheyder androg derfor paa, at han maatte blive anset med en mildere Straf. — For Nikolai Busch mødte Prokurator Skibsted, der dog ikke kunde fremføre stort andet til den anklagedes Forsvar, end at hans Bekendelse var blevet ham aftvunget, først ved Trusler i Jylland, derpaa ved Hug og Slag i Stokhuset, hvorfor den ikke var tilstrækkelig til at dømme ham paa.

Colbiørnsens Forsvar for Lassegaard havde gjort Indtryk paa Højesteret. Da Voteringen fandt Sted, var der tre Assessorer — Konferensraad Hoppe, Etatsraad Koren og Justitsraad Treschow —, som ikke dristede sig til at fælde Dødsdom over ham. Heller ikke de andre Assessorer vilde lægge megen Vægt paa de Bekendelser, der var bleven ham aftvungne; men derimod mente de ikke at kunne se bort fra den Tilstaaelse, han aflagde efter det overraskende Udfald af Proven med Lakstemplerne, som Lassegaard selv havde betegnet som en Guds Direktion, at han skulde udsige Sandheden. Der var saaledes Flertal for at dømme Lassegaard til Døden. — Schmidt vilde Højesteret gerne have reddet, men hans Brøde var for aabenbar, til at man kunde undgaa at dømme ham. Etatsraad Ancher sen foreslog da, at hvis Kongen vilde formilde Dom-

men saaledes, at kun en af de tre skulde dø, kunde Retten indstille, at Schmidt paa Forhaand blev taget fri, og at de to andre, Lassegaard og Børgesen, „kunde spille om, hvo der af dem skal miste Livet, saaledes som det hos de militære plejer at bruges.“ Hertil sluttede sig Konferensraaderne Cordtsen og Reiche. Ogsaa Rettens Justitiarius Gehejmeraad Hjelmsjerne billigede dette Forslag; men da han tillige vilde redde Lassegaard, fik han det ændret saaledes, at hvis kun en af dem skulde dø, vilde Retten dertil udpege P. Børgesen, som de alle var enige om at betragte som den mest strafskyldige. Om dette Forslag samledes da tilsidst de fleste Stemmer.

Med Hensyn til Busch og Hansen mente Højesteret ikke, at man kunde fravige Lovens klare Ord, som udtrykkelig bestemte, at Straffen for deres Forbrydelse var at miste den højre Haand. Men to af Assessorerne, Holtermann og Eichel, tilføjede rigtignok til deres Votum, at „det var at ønske, at Hans Majestæt ganske vilde afskaffe denne Straf.“ — For Gertrud Busches Vedkommende blev Kommissionsdommen stadfæstet; men Peder Børgesens Broder Henrik blev frikendt.

3. Straffen.

Højesteretsdommen blev afsagt den 9. Juni 1777. Tre Dage efter indgav Niels Lassegaard — maaske den af de dødsdømte, der har gennemgaaet de største sjælelige Lidelser — et Bønskrift til Kongen om Formildelse af Dommen:

„Jeg er for Deres Majestæts Højeste Ret dømt til at dø. Allernaadigste Konge! Jeg er ingen Manddraber, jeg er ingen Blods Beskæmmer eller Guds og min Konges Bepotter, jeg har alene ved et Fejltrin forset mig i at ville efterabe Bankosedler, hvortil jeg dog er

udygtig. Allernaadigste Konge! Jeg har Kone og 2 smaa umyndige Børn, hvis Skæbne ved min Død vil for deres Livstid blive ulykkelig. Jeg veed, Deres Kongelige Majestæt har selv samme Magt som det almægtige Væsen, at kunne give Livet og borttage det; jeg ligger derfor som en elendig Orm for min allernaadigste Konges Fødder og beder om Formildning i den over mig fældede Dom. Der er Forladelse hos Gud for den allergroveste Synder, jeg venter den saa meget mere af min allernaadigste og allermildeste Konge, hvis Hjertelag altid har været og er at tilgive.

Jeg forbliver til min Død

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste og allerulykkeligste Undersaat

Niels Lassegaard.

Stokhuset den 12. Juni 1777.“

For H. P. Schmidt indgav en ellers ukendt Kvinde, Maren Nielsdatter Hviid, gennem Arveprinsen en Ansøgning, hvori hun nedlagde Forbøn for den unge Mand. Begge disse Bønskrifter blev henlagte uænsede, og Sagen gik sin Gang. Fra den tredie af de dødsdømte P. Børgesen høres intet. Ingen har gjort noget Skridt for at faa ham benaadet, og selv forholdt han sig tavs.

Højesteretsdommen var imidlertid bleven indsendt til Kancelliet, for at dette kunde gøre Indstilling til Kongen om de Ændringer og Formildelser i Straffen, som Dommerne havde peget paa.

De to, som var dømte til at miste deres Haand, fik, som det var at vente, denne Straf ændret til livsvarigt Tugthus. Men med Hensyn til de tre dødsdømte var Kancelliet ikke saa tilbøjeligt til at følge Højesterets Indstilling. Kancelliet fandt, at de alle tre var lige skyldige, og at de i visse Maader kunde anses for een Person. Hvis kun en af dem skulde miste Livet, som Højesteret foreslog, var det ikke let at sige, hvilken af dem dertil

skulde udses. Kancelliet nøjedes derfor med at henstille de forskellige Muligheder til Kongens egen Afgørelse.

Kongen — eller i Virkeligheden Gehejmestatsraadet — har heller ikke delt Højesterets mildere Syn paa Lassegaard og Schmidt. Den kongelige Resolution, der er dateret Fredensborg den 21. August 1777, er skrevet med Grev Otto Thotts Haand, og det er vel altsaa ham, som har Ansvaret for den. Og at Grev Thott ikke saa med venlige Øjne paa Lassegaard, er jo forstaaeligt, da det var Greven, der i Forening med Amtmand Hansen havde rejst den første Sag mod Lassegaard og her havde lidt et Nederlag, som de to Herrer sikkert ikke senere havde glemt. Heller ikke for Schmidts Vedkommende har Grev Thott da villet gøre nogen Undtagelse, og den kgl. Resolution kom altsaa til at lyde saaledes:

„Højeste Rettens Dom formildes derhen, at Schmidt, Børgesen og Lassegaard skal spille om, hvem der bør miste Livet. De to som spiller sig fri, skal indsættes i Rasphuset paa Livstid, hvor de skal holdes afsondrede fra hinanden og fra andre Fanger; dog skal dem der ej paalægges mere Arbejde, end de kunne udholde.“

Etatsraad Anchersens Idé, at lade de dødsdømte spille om, hvem af dem der skulde miste Livet, var altsaa bleven taget op i Gehejmestatsraadet, og det blev nu overdraget Kancelliet at ordne alle Enkelthederne ved dette sælsomme Spil. For de civile Myndigheder var Fremgangsmaaden vistnok ganske ukendt; derimod brugtes den blandt Militæret, og den nyeste og udførligste Vejledning om, hvorledes dermed skulde forholdes, fandtes i Kong Frederik V.s Krigs-Artikels-Brev for Landtjenesten ved Søetaten af 29. Juli 1756. Det hedder i disse Krigsartikler § 736:

„Skal iblandt adskillige Delinkventer om ens eller fleres Straf Udfaldet afgøres ved Lodkastning, da skal Justits-Sergeanten have en Tromme i Beredskab, som er omgivet oven om med en Rand paa en Haands Bredde, og tillige bruge et Træ Bæger og tvende Tærninger. Derpaa raaber Auditøren enhver Delinkvent, en efter anden, op og lader ham kaste et Kast, hvilket Delinkventen efterser og Auditøren optegner, og skal den, som kaster mindst Øjne, af de spillende have sit Liv forspillet. Skulde en Terning falde paa Jorden, komme til at ligge oven paa den anden, eller den ene at staa skjøns, er Kastet ugyldigt, og da skal der kastes om. Kaster nogle lige høje Øjne, skønt deres Kast mod de, der have kastet forud, haver mindre Øjne, da skal de, som kastede lige, kaste om, indtil en af dem kaster mindre Øjne og altsaa forspiller sit Liv. Men om den, som fik de mindste Øjne, af disse, som maatte kaste om, haver højere end de forrige, som allerede have kastet, da er han derfor ikke fri, siden han mod dem ved mindste Øjne paa Terningerne eengang haver tabt, og de altsaa eengang have spillet sig fri, og Kastet ikke var uden imellem dem, som havde lige Øjne; desaaarsag skal den, som tabte, til Skarpreteren overleveres.“

Kongens Foged Etatsraad Truels Ortwed, der skulde forestaa Eksekutionen, lod den 8. Septbr. den kgl. Resolution forkynde for de tre Domfældte. Dagen efter sendte han Præster til dem for at forberede dem alle tre til Døden. Han forhandlede med Skarpreter Mühlhausen om Henrettelsen, og han skrev til Vægterinspektøren Zacharias Mejnertsen om Afgivelse af fornødent Mandskab til at opretholde Ordenen paa Eksekutionsstedet. „Man kan let forud slutte, at Tilskuernes Antal vil blive overmaade stort baade her i Staden og paa Vesterbro og i Synderlighed paa Retterpladsen“. Derfor maa 24 Vægttere beordres at gaa omkring den Vogn, hvorpaa Delinkventerne føres fra Stokhuset til Vesterfællid; og omkring Retterpladsen ved den murede Galge

maa der slaaes en stærk Kreds. Vægterinspektøren svarede, at han ikke turde paatage sig at holde Kredsen ved denne usædvanlige Eksekution med det lidet Antal Vægtere, han havde til Raadighed, og bad Ortwed udvirke, at der undtagelsesvis blev stillet Militær til Raadighed.

Den 12. Sept. sendte da Ortwed en Række Forespørgsler til Kancelliet:

1. Om Spillet skal foregaa paa Retterstedet, eller om det maa afgøres forud i Stokhuset?

2. Om den samme Spillemaade kan anvendes, som er foreskrevet i Søkrigsartiklernes § 736?

3. Skal de to, som spiller sig fri, overvære Eksekutionen af den tredje?

4. Skal Henrettelsen foregaa med Økse eller med Sværd? „NB. Skarpretter Mühlhausen haver sagt mig, at paa æreløse Delinkventer forrettes Eksekutionen sædvanligvis med Økse.“

5. Maa den henrettede lægges i Kiste, eller skal Legemet og Hovedet nedgraves paa Retterstedet uden Kiste? „NB. Den sidste Maade plejer efter Skarpretterens Sigende at bruges ved henrettede æreløse Delinkventer.“

6. Skal de gaa tilfods til Retterpladsen eller føres derhen paa Natmandens Vogn?

7. Skal de iføres en særlig Dragt eller beholde de Klæder paa, „som de har bragt paa sig fra Jylland og af dem ere daglig brugte i deres Arrest i Stokhuset?“ Maa de have Hat eller Hue paa Hovedet.

8. Kan der bevilges Infanteri af Garnisonen til at formere Kredsen, siden Vægterkompagniet, som ellers sædvanlig bruges i saa Maade ved civile Eksekutioner, formentes at være for svagt dertil i Betragtning af den forventede store Mængde af Tilskuere?

Kancelliet svarede:

Spillet skal foregaa paa Retterstedet midt i Kredsen, efter at Dommen er bleven oplæst. Præsten, Generalfiskalen og Etatsraad Ortwed selv skal være til Stede. Der bruges Tromme, Tærninger og Træbæger som ved de militære Eksekutioner, og de samme Spilleregler følges. Delinkventen skal selv efterse, hvor mange Øjne han har slaaet, hvilket derpaa straks optegnes af Ortweds Assistent. Den, som har faaet de mindste Øjne, overgives straks til Skarpretteren; men de to andre forbliver paa Retterstedet, indtil Eksekutionen er forbi. Henrettelsen bør ske med Sværd, og Legemet maa nedgraves i Kirkegaarden efter Forordningen af 9. Aug. 1737. Alle 3 Delinkventer skal gaa til Fods fra Stokhuset til Retterstedet, iført deres daglige Klæder og med Hat eller Hue paa Hovedet. Vægterne følger dem til Retterpladsen, hvor Kredsen formeres ved fornøden Kommando af Militær, som for denne Gang vil blive tilstaaet af Garnisonen.

I nøje Overensstemmelse med det saaledes lagte Program er da sikkert Dagen forløbet. Hverken Vægterne, Soldaterne eller Tilskuerne har manglet, da de tre dødsdømte Tirsdagen d. 7. Oktober førtes ud paa Vesterfælle og Spillet begyndte.

Schmidt slog først og kastede 9 Øjne, — et ret heldigt Kast, da det højeste Antal Øjne, der kan slås med to Tærninger, er 12. Men derefter slog P. Børgesen ligeledes 9 Øjne og tilsidst Lassegaard 10. Lassegaard var saaledes nu fri, medens de to andre maatte spille om. Børgesen slog igen 9 Øjne, men Schmidt denne Gang kun 8. Umiddelbart derefter blev den unge Mand hals-hugget.

En ganske kortfattet Beretning om Spillets Udfald blev optaget i Datidens magre Aviser. Den findes ens-

lydende i „Berlingske Tidende“ og „Adresseavisen“ samt i de to jydskke Blade „Viborger Samler“ og „Jydskke Efterretninger“.

De fem medskyldige henslæbte Livet i Tugthus og Rasphus, og deres Skæbne kan endnu forfølges i en Aarrække.

Den første, som vi hører noget om, er Gertrud Busch, og de ihærdige Bestræbelser, der udfoldes for at faa hende ud af Tugthuset, er ikke fri for at virke lidt humoristisk midt i den dystre Tragedie.

Inden endnu et halvt Aar var gaaet, i Februar 1778, indkom til Kancelliet et Andragende fra Sukkerhussvend Hans Christian Lund om at faa Gertrud Busch frigivet, „paa det han kunde tilendebringe det med hende forehavende Ægteskab“.

Denne Kærlighed til den 41aarige Pige gjorde Indtryk i Kancelliet, og Lunds Ansøgning blev tilsendt Justitiarius Hjelmstjerne til Erklæring. Ogsaa Hjelmstjerne blev rørt; men „hvor meget end Ægteskaber bør favoriseres, synes dog det *Crimen*, hvorudi Gertrud Busch har været Medvider og tildels impliceret, at være alt for betydeligt til, at et halvt Aars Tugthusstraf burde kunne afsone hendes derved begangne Forseelse“, og Andragendet blev derfor afslaaet.

Men Lund kom igen Gang efter Gang, den ene Ansøgning var næppe afslaaet, før den næste forelaa. Han indsendte dem i Reglen gennem Arveprins Frederik, og Prinsen gjorde ogsaa for ham, hvad han kunde. „Vi ynkes over denne Lund, som vil ægte Pigen Gertrud Busch i Børnehuset“, skrev han paa en Ansøgning i 1780; „er hendes Forbrydelse ej for stor, kunde hun vel løslades“. Men Prinsens Forbøn nyttede intet, og dette Andragende blev som de forrige afslaaet.

Saa opgav Lund Ævret; men hans Afløser stod allerede parat. Det var en Dugmagersvend paa Guldhuset ved Navn Michael Christian Døssing. Han ansøgte i 1781 om at faa Gertrud Busch løsladt, da han havde til Hensigt at ægte hende. Men nu tog Kancelliet ikke længer disse Bejlere saa højtideligt, og Ansøgningen blev kort afslaaet.

Døssing havde ikke sin Forgængers Udholdenhed og søgte kun denne ene Gang. Men en tredie Frier meldte sig straks. Det var Johan Jokum Bachmann, som i 1782 bad om hendes Løsladelse, da han agtede at tage hende til Ægte. Det kan ikke undre, at Kancelliet svarede med et Afslag. Man havde vel nu forstaaet, at det ikke her drejede sig om et af de Ægteskaber, som Justitiarius mente burde favoriseres.

Ogsaa Gertrud Busch eller hendes Hjælpere har vel nu endelig indset, at det ikke nyttede at fare fort ad denne Vej, og der tales nu ikke mere om Ægteskab. Hun forsøgte sig i 1783 med en Ansøgning i eget Navn, som ligeledes blev anbefalet af Prinsen, men heller ikke det hjalp. Da var hun saa heldig, at en Søster til hende kom i Tjeneste hos Raadmand Aage Kaasbøl i København, og denne Pige fik sit Herskab interesseret for Gertruds Skæbne. I 1786 indgav Raadmanden en Ansøgning om at faa hende paa fri Fod. Han begrundede sit Andragende med, at hendes Forbrydelse vistnok kun havde bestaaet i, at hun ikke havde villet angive sin Broder, og han mente, at de 8 Aars Tugthusstraf, hun allerede havde udstaaet, maatte være tilstrækkelig Revselse for denne Uforsigtighed. Kancelliet tog Hensyn til denne Ansøgning og udbad sig en Erklæring fra Straffeanstalternes Direktør Konferensraad Koefoed. Han svarede: Hun er nu 49 Aar gammel, og i de 8 Aar, hun har været i Børnehuset, har der ikke været noget at

udsætte paa hende; hun har forrettet sit Arbejde efter Anordning og altid opført sig meget anstændigt. — I Henhold hertil blev Gertrud Busch frigivet ved kgl. Resolution af 26. Juli 1786.

Paa den Tid var allerede Hans Hansen bleven sat i Frihed. Da han i 1783 indgav en Ansøgning om at løslades, blev denne sendt til Justitsraad Rested, der nu var bleven Assessor i Højesteret. Rested gav ham et godt Skudsmaal: Hansen har overalt haft et godt Rygte, skriver han; han er nu i sin bedste Alder og vil sikkert igen paa hæderlig Maade søge at tjene sit Brød. Assessoren mindede desuden om hans Beredvillighed til straks at aflægge Tilstaaelse, hvilket meget havde lettet ham hans Arbejde ved Forhørene i sin Tid i Jylland. Ogsaa Koefoed anbefalede Hansens Ansøgning: Han har opført sig stille og rolig og forrettet det Arbejde, som ham paa det lemfældigste har været paalagt. Men Bankdirektionen, som ogsaa blev hørt, var endnu ikke beroliget. Den ønskede Klarhed over, hvad Hansen vilde leve af, hvis han kom ud; og kunde der ikke stilles fuld Sikkerhed herfor, foreslog Direktionen, at han blev sendt som Soldat til Guineakysten eller Ostindien.

Denne Skrivelse gav Konferensraad Koefoed Lejlighed til paany at udtale sig om Hans Hansen. Han oplyste, at Hansen vilde fortjene sit Brød ved at klinke Porcelæn, hvori han havde bevist sin Dygtighed. Der var heller ingen Anledning til at befrygte, at han skulde mangle Arbejde, da han forrettede denne Klinken lige saa kunstfærdigt som hurtigt og hidtil havde haft mere Arbejde, end han med en Medhjælper havde kunnet forrette. Han havde i Rasphuset opført sig meget godt, og det havde derfor været ham tilladt at benytte sine Fritimer til Arbejde for sig selv, saa meget mere som han af sin Fortjeneste havde gjort meget godt mod

mange af de usle og syge Fanger. Efter Opgivelse af Inspektør Øst ved Børnehuset vilde Hansen sikkert ved Klinkning kunde tjene 5 à 6 Mark daglig.

Med disse Oplysninger erklærede Bankdirektionen sig tilfreds, og efter kgl. Resolution af 4. Aug. 1784 blev Hansen løsladt.

Niels Lassegaard forholdt sig tavs indtil 1785. Saa indsendte han følgende Bønskrift til Kongen:

„Da jeg ulyksfulde i Aaret 1777 ved allernaadigst Resolution blev tilfunden — formedelst Omgang med falske Bankosedler — at spille om mit Liv og derefter, ved Livets Vinding, at arbejde i Rasphuset Livstid, som og d. 7. Okt. bemeldte Aar allerunderdanigst blev efterkommet, har jeg nu altsaa tilbragt 8 Aar i slig elendig Forfatning foruden 2 Aars Arrest, i alt 10 Aar, foruden Dødens Angst, jeg tillige har maattet udstaa.

Mildeste Majestæt, allernaadigste Konge! Jeg bønfalder i Støvet for deres allerhøjeste Trone! Se nu ikke længere til Revselse for den, som, ved Gud, har Agt til Bedring og redelig Vandell! Men se nu igen til Naade og Forbarmelse saa vel for mig som især for min stakkels uskyldige Hustru og Børn, der tillige med mig har tilbragt saa mange Aar i Kummer og Elendighed. Og som Visdom første Gang satte mig Livet og Døden i den Højestes Valg — da jeg, som sidst kastede, først vandt Livet —, saa byd og nu det Liv, som Gud ligesom anden Gang af Naade har skænket og givet, ogsaa at vorde et Naadesliv, der engang maa skue Frihedens ædle Sol og love Gud og sin Konge! Og sæt samme Liv igen — under Guds Retfærdighed — i ny Prøvelse ved Frihed for at komme mine stakkels fattige forladte til Hjælp og Understøttelse. Min agtende Næringsvej bliver at klinke Porcelaine og Glastøj her i Staden, hvori min Hustru og Børn og kan arbejde med.

Til Sikkerhed for min Opførsel i Eftertiden fremlægges og medfølger herved et tilbydende Kaution fra tvende Mænd af Stadens Borgere, hvilke tvende Mænds

Opsigt og Dirigering jeg og villig underkaster mig i al mit Vandel.

Om allernaadigst Bønhørelse anraaber allerunderdanigst

Niels Lassegaard,

Christianshavns Rasphus d. 20. Sept. 1785.“

Den vedlagte Kaution var underskrevet af Peder Lassegaard, Borger paa Nørrebro Nr. 5, og Peder Andersen Møller, Borger og Forpagter paa Blaagaard Nr. 13. Men Kancelliet svarede: Forbliver ved den kongelige Resolution.

Samme Svar fik de to Mænd, da de i 1789 i Forning med Vognmand Niels Salling paa Nørrebro paany søgte om at faa Niels Lassegaard fri. De lover at modtage ham til Forsorg, saa han aldeles ikke skal vorde Staten til Byrde, og at vaage over, at han ej begaar nogen Forbrydelse for Eftertiden. Lassegaard har øjensynlig været anset for en farlig Mand. Konferensraad Koefoed, hvis humane Sind vi dog har set Beviser paa, maa fraraade at sætte ham i Frihed, da hans Begavelse og Fantasi let vil kunne blive farlig for ham selv paany. Og det nyttede lige saa lidt, da Lassegaard selv indgav en Ansøgning og tilbød at drage til sin Broder i Leipzig og aldrig mere komme tilbage til Danmark; eller da hans anden Broder Værtshusholder Peder Lassegaard paa Nørrebro paany bønfuldt om hans Frigivelse og tilbød at forsørge ham og svare for ham. Alt blev afslaaet; kun fik Koefoed en Skrivelse fra Kancelliet om at gøre Kaarene for Lassegaard saa taalelige som muligt.

Lassegaard blev først frigivet, da han var en gammel og nedbrudt Mand og havde siddet 22 Aar i Fængsel. Da kunde Bankdirektionen endelig erklære, at han paa Grund af sin Alderdom og sit svage Helbred ikke længere syntes farlig for Banken. Og Koefoed føjede til, at

Lassegaard ikke længere selv ønskede at forlade Tugthuset, men kun at faa Frihed til at arbejde for sig selv. Han kunde ernære sig ved at arbejde i Voks og havde desuden Slægt og Venner, som vilde tage sig af ham. Og saa kom da endelig en kongelig Resolution af 8. August 1798: Niels Lassegaard sættes i Frihed.

Om de to andre domfældte er der ikke meget at sige. Nikolai Busch ansøgte en enkelt Gang i Fællesskab med sin Søster om Benaadning, men fik Afslag; og fra Peder Børgesen høres ikke et Ord fra det Øjeblik af, at Fængslets Porte lukkede sig efter ham. Maaske er han hurtigt død i Tugthuset, maaske har han i Aarevis baa-ret sin Skæbne derinde, uden at klage og uden at kny.

Kilderne til denne Fremstilling er Jydske Tegnelser, Sjællandske Tegnelser og Kancelliets Brevbøger og Supplikprotokoller fra de paagældende Aar med tilhørende Bilag. Det vigtigste Aktstykke, Højesteretsdommen, ligger som Bilag til Sjællandske Tegnelser for 3. Septbr. 1777 Nr. 515.
